

**UNIVERSITATEA DE MEDICINĂ, FARMACIE, ȘTIINȚE ȘI
TEHNOLOGIE „GEORGE EMIL PALADE” DIN TÂRGU MUREȘ**

**ȘCOALA DOCTORALĂ DE LITERE, ȘTIINȚE UMANISTE ȘI APLICATE
DOMENIUL: ISTORIE**

**DE LA DEMOCRAȚIA INTERBELICĂ LA
TOTALITARISM. ORAȘUL LUDUȘ ÎNTRE ANII
1940-1960
-REZUMAT-**

Doctorand:

Marcela MIILĂȘAN (BERAR)

Conducător științific:

Prof. univ. dr. Cornel SIGMIREAN

TÂRGU MUREȘ

2020

CUPRINS

LISTA CU ABREVIERI	6
LISTA TABELELOR	7
INTRODUCERE	9
1. ORAȘUL LUDUȘ. PERSPECTIVA ISTORICĂ.....	15
1.1. DE LA PRIMELE URME MATERIALE DE VIAȚĂ UMANĂ.....	15
1.2. SFÂRȘITUL „SECOLULUI CEL LUNG”	15
1.3. SUB SEMNUL NAȚIUNII.....	17
1.4. LA ALBA IULIA.....	20
2. ISTORIA UNUI TÂRG TRANSILVAN ÎN PERIOADA INTERBELICĂ	25
2.1. ECONOMIA LOCALITĂȚII ÎN VREMEA RĂZBOIULUI.....	25
2.1.1. AGRICULTURA	25
2.2. OCUPAȚIA STRĂINĂ ȘI NOUA ADMINISTRAȚIE	39
2.2.1. EDILII COMUNEI LUDUȘ (1938-1960)	41
2.2.2. BUGET ȘI FINANȚE.....	43
2.2.3. ADMINISTRAȚIA LOCALĂ LUDUȘEANĂ ÎNTRE ANII 1939-1944	46
2.3. OAMENII DIN LUDUȘ ÎN RĂZBOI.....	57
2.3.1. PREGĂTIRI DE RĂZBOI. PLANUL DE APĂRARE PASIVĂ.....	57
2.3.2. ANII 1939-1940	59
2.3.3. DICTATUL ȘI CONSECINȚELE LUI PENTRU LUDUȘ	63
2.3.4. PE FRONTUL DE RĂSĂRIT	73
2.3.5. PE FRONTUL DE VEST. ELIBERAREA DE SUB OCUPAȚIA MAGHIARĂ	81
2.3.6. EROII RĂZBOIULUI.....	90
2.3.7. BILANȚ LA FINAL DE RĂZBOI.....	91
3. TRANZIȚIA DE LA VECHIUL REGIM LA COMUNISM	93
3.1. URMĂRILE RĂZBOIULUI. PAGUBE DE RĂZBOI ÎNREGISTRATE ÎN LUDUȘ	93
3.2. SPRE ȚARA FĂGĂDUINȚEI. EVREI POLONEZI TRANZITEAZĂ LUDUȘUL.....	104
3.3. ECONOMIA SUB SEMNUL REFORMEI.....	105
3.3.1. AGRICULTURA	105
3.3.2. REFORMA AGRARĂ.....	117
3.3.3. MICA INDUSTRIE	151
3.4. ADMINISTRAȚIA LOCALĂ ÎN ANII TRANZIȚIEI SPRE COMUNISM (1945-1947).....	154
3.4.1. ANUL 1945.....	156
3.4.2. ANUL 1946.....	158
3.4.3. ANUL 1947.....	161

4. MAREA TRECERE. „DE LA CAPITALISM LA COMUNISM”	165
4.1. NOUL MODEL DE SOCIETATE	165
4.2. ARLUS - APROPIEREA DE POPORUL SOVIE TIC. CULTURA ÎN PRIMII ANI AI COMUNISMULUI	173
4.3. ANII STALINISMULUI	179
4.3.1. FRONTUL PLUGARILOR, ORGANIZAȚIA LUDUȘ ÎNTRE ANII 1950-1953	180
4.3.2. DEZVOLTAREA LOCALITĂȚII ÎN VIZIUNEA PROPAGANDEI COMUNISTE	182
4.4. COLECTIVIZAREA AGRICULTURII	183
4.4.1. AGRICULTURA LUDUȘEANĂ ÎN PERIOADA ANILOR 1947-1949	184
4.4.2. ANUL 1949. PREMISELE COLECTIVIZĂRII	186
4.4.3. PRIMA ETAPĂ A COLECTIVIZĂRII. DEMASCAREA CHIABURILOR	189
4.4.4. A DOUA ETAPĂ A COLECTIVIZĂRII	199
4.4.5. A TREIA ETAPĂ A COLECTIVIZĂRII	199
4.4.6. ÎN SATUL GHEJA, PRIMA ÎNTOVĂRĂȘIRE	201
4.4.7. SITUAȚIA COOPERATIVIZĂRII ÎN ANUL 1957 ÎN COMUNA LUDUȘ. APARIȚIA G.A.C.-URILOR	202
4.4.8. ORGANIZAREA MUNCII ÎN GOSPODĂRIA AGRICOLĂ COLECTIVĂ	206
4.5. NAȘTEREA ECONOMIEI SOCIALISTE. NAȚIONALIZAREA INDUSTRIEI	213
4.5.1. NAȚIONALIZARE ȘI PROPAGANDĂ	213
4.5.2. NAȚIONALIZAREA LA LUDUȘ	215
4.5.3. EFECTELE IMEDIATE ALE NAȚIONALIZĂRII	222
4.6. INDUSTRIA ÎN REGIMUL COMUNIST	224
4.7. COMERȚUL SOCIALIST	230
4.8. ADMINISTRAȚIA COMUNISTĂ	230
4.8.1. ANII 1948-1949	230
4.8.2. ANII 1950-1951	231
4.8.3. ANII 1952-1960 SCHIMBĂRI MAJORE ÎN EVOLUȚIA ECONOMICĂ ȘI SOCIALĂ A LUDUȘULUI	233
4.8.4. EVOLUȚIA LOCALITĂȚII LUDUȘ PE PARCURSUL ANILOR '50 REFLECTATĂ ÎN PRESA COMUNISTĂ JUDEȚEANĂ DUPĂ DECLARAREA LOCALITĂȚII ORAȘ	239
5. TEROARE ȘI LANȚURI	243
5.1. DESTINUL BISERICII GRECO-CATOLICE DIN DISTRICTUL PROTOPOPESC AL LUDUȘULUI	243
5.1.1. NAȘTEREA BISERICII GRECO-CATOLICE	243
5.1.2. EVOLUȚIA GRECO-CATOLICISMULUI ÎN ZONA LUDUȘ. PRINCIPALELE MOMENTE ALE BISERICII GRECO-CATOLICE DIN ZONA LUDUȘ	246

5.1.3. DISTRICTUL PROTOPOPESC UNIT AL LUDUȘULUI ÎN PERIOADA INTERBELICĂ	250
5.1.4. IMPLICAREA BISERICII GRECO-CATOLICE ÎN ÎNVĂȚĂMÂNTUL DIN ZONA LUDUȘ	251
5.1.5. POPULAȚIA DE CONFESIUNE GRECO-CATOLICĂ DIN PLASA LUDUȘ. TRADIȚII ȘI OBICEIURI CREȘTINE.....	254
5.1.6. BISERICA GRECO-CATOLICĂ DIN DISTRICTUL PROTOPOPESC AL LUDUȘULUI ÎN TIMPUL RĂZBOIULUI (1939-1945)	258
5.1.7. BISERICA GRECO-CATOLICĂ DIN LUDUȘ ÎN ANUL 1940.....	260
5.1.8. ACTIVITATEA REUNIUNII MARIANE ÎN ZONA LUDUȘ	262
5.1.9. PREOȚII GRECO-CATOLICI DIN ZONA LUDUȘ ȘI MIȘCAREA LEGIONARĂ	263
5.1.10. PARTICIPAREA CREDINCIOȘILOR GRECO-CATOLICI LA ÎMPRUMUTUL REÎNTREGIRII	265
5.1.11. PERSECUȚII ASUPRA PREOȚILOR GRECO-CATOLICI DUPĂ 1948	271
5.2. SUPRAVEGHEREA TRECUTULUI	283
5.2.1. SECURITATEA ANILOR '50 - UN VERITABIL INSTRUMENT DE TEROARE ..	283
5.2.2. PARTIDUL NAȚIONAL ȚĂRĂNESC (IULIU MANIU)	287
5.2.3. MEMBRII PARTIDULUI NAȚIONAL LIBERAL (BRĂȚIANU).....	295
5.2.4. INSTITUȚIILE DIN LUDUȘ SUPRAVEGHEATE DE SECURITATE PRIN DOSARELE DE EVIDENȚĂ PE OBIECTIV	299
5.3. STRICTA SUPRAVEGHERE	307
5.3.1. MOMENTUL 1956.....	307
5.3.2. PERSECUȚII, SUFERINȚE ȘI DESTINE	322
CONCLUZII	334
BIBLIOGRAFIE	337

INTRODUCERE

Alegerea temei de cercetare *STUDIUL PRIVIND EVOLUȚIA LOCALITĂȚII LUDUȘ ÎNTRE ANII 1940-1950. DE LA CAPITALISM LA COMUNISM*, pleacă de la premisa că trecutul este un fenomen foarte complex, fiecare dintre noi are propria istorie, fiecare dintre noi este un produs al istoriei, ca urmare, istoria se impune pentru fiecare cu același interes cu care ne-am studia pe noi înșine.

„O istorie a noastră” o reprezintă și trecutul orașului Luduș, parte integrantă a istoriei naționale, pe care ne propunem să o cercetăm într-o perioadă dramatică, deceniile V și VI, convinsă că printr-un studiu de istorie locală vom putea ilustra trăsăturile regimului totalitar comunist. Perioada studiată a fost una dificilă, care a adus umanitatea în situații extreme, atât în plan ideologic, cultural cât, mai ales, din perspectiva condiției umane. Au fost anii războiului și ale dictaturilor, anii unor experiențe unice, anii exterminării premeditate a unor popoare, evrei, romei, ucraineni ș.a.

Cu toate că 20 de ani reprezintă foarte puțin pentru o istorie de mii de ani, cum are localitatea Luduș, ca de altfel toate așezările Transilvaniei, totuși, puține epoci, perioade din istoria lumii pot rivaliza cu schimbările produse în timpul Marii conflagrații și anii instaurării regimului comunist.

După 30 de ani de la căderea comunismului, timp în care s-au scris mii de studii și sute de cărți despre război și comunism, se poate pune întrebarea de ce am optat pentru această temă?

În primul rând, pentru că cercetările aplicate, la nivelul unei localități, pot fi mult mai relevante pentru ceea ce au reprezentat experimentele „secolului extremelor” la nivelul unei microcomunități. În al doilea rând, în bibliografia istorică a României nu figurează studii dedicate instaurării comunismului la Luduș și în localitățile aflate în proximitatea orașului. Prin acest studiu, obiectivul principal a fost găsirea unui răspuns la întrebările următoare: *Cum s-a făcut această trecere de la o societatea interbelică spre comunism? Ce implicații a avut asupra populației și ce efecte economice a avut asupra localității această schimbare? Ce rol au avut anii grei ai războiului în evoluția populației? Ce efecte au avut industrializarea comunistă și politica statului în mentalul populației?*

Identificarea clară a subiectului și găsirea unor întrebări care stau la baza acestei teme de cercetare a reprezentat primul pas în demersul nostru dedicat istoriei comunismului. Cercetarea s-a deschis, astfel, spre teme privind: dictatura lui Carol al II-lea, ca premisă la

regimurile totalitare, guvernarea legionară, regimul militar al generalului/mareșalului Antonescu, participarea țării noastre pe Frontul de Est, viața cotidiană în perioada războiului, economia în timpul războiului, trecerea României de partea aliaților, luptele pentru eliberarea Transilvaniei, viața economică postbelică, evoluția politică după 23 august 1944, instaurarea comunismului, reforma agrară, naționalizarea, colectivizarea, persecuțiile din perioada comunismului de tip stalinist, ș.a.

Pentru documentarea și redactarea tezei am apelat la bogata bibliografie scrisă în ultimii ani, presa vremii și fondurile arhivistice care înregistrează istoria localității Luduș. Pentru selecția lucrărilor considerate relevante pentru subiectul cercetat am recurs la consultarea cataloagelor bibliotecilor accesibile on-line, a bibliotecilor, având ca reper major *Bibliografia Istorică a României*. Aceste surse mi-au oferit posibilitatea de a înțelege contextul general în care s-au desfășurat principalele evenimente de la nivelul întregii țări, precum și influențele exercitate asupra evoluției localității Luduș.

Alături de aceste surse, un rol foarte important l-au avut izvoarele inedite care au dat originalitate lucrării: fondurile arhivistice din cadrul Arhivelor Naționale ale României: București, Târgu-Mureș și Cluj, precum și documentele din arhivele CNSAS din București. În marea lor majoritate, sute de dosare care conțin documente extrem de importante privind orașul Luduș au fost studiate pentru prima dată. Documentele de arhivă mi-au dat posibilitatea să identific informații esențiale cu privire la evoluția localității în această perioadă, în contextul evoluției evenimentelor la scara întregii țări.

În alegerea acestei teme am ținut cont de faptul că în cadrul activității de cercetare este foarte important să existe cât mai puține restricții impuse de armonizarea temei cu resursele de care dispun (timp, surse accesibile, nivel de pregătire). Titlul temei de cercetare (trecerea de la societatea interbelică la comunism) reflectă sintetic obiectul cercetării. După cum se cunoaște, România a devenit o țară comunistă după abdicarea regelui. Însă, ascensiunea comuniștilor a început treptat, încă din anii anteriori. Apostolii comunismului în România spuneau că populația țării a ales comunismul pentru că era „*scârbită de regimul burghezo-moșieresc*”. În realitate, România a ajuns sub un regim comunist printr-un regim de ocupație. Schimbarea de regim, de facto, s-a produs prin violență și manipulare, o parte a populației trecând în noul regim fără să înțeleagă ce i se întâmplă și la ce să se aștepte. Comunizarea și sovietizarea României s-a desfășurat în câteva etape, printr-un proces coordonat de Uniunea Sovietică, fără un merit prea mare din partea comuniștilor din România.

Pe parcursul activității de cercetare mi-am stabilit următoarele obiective:

- analiza principalelor surse de informații cu privire la localitatea Luduș din perioada studiată (documente de arhivă originale, bibliografie, articole de presă și lucrări de specialitate);
- analiza bibliografiei generale, având ca tematică perioada studiată pentru a evidenția contextul în care s-au derulat evenimentele istorice;
- realizarea de chestionare și interviuri cu persoane contemporane cu evenimentele studiate, din perspectiva istoriei orale;
- analiza tuturor surselor de informare și verificarea acestora;
- studierea fondului arhivistic pentru anii '40-'50 existent în Arhivele Naționale ale României și în Arhivele C.N.S.A.S. din București;
- sinteza finală a materialului acumulat;
- participarea la sesiuni de comunicări științifice și prezentarea unor articole având ca subiect tematica abordată în cadrul tezei de doctorat, pentru obținerea unui feed-back.

Metodologia de cercetare a avut la bază studiul documentelor istorice. Cu toate că documentele de arhivă studiate prezintă versiunea oficială, aservită frecvent viziunii preferate de acel context politico-istoric, istoria orală a venit în ajutor, completând imaginea oferită de arhivă. În acest sens, am folosit ca metode de cercetare: interviul, povestea vieții, autobiografia, studiul documentelor de arhivă și analiza acestei lumi prin prisma lucrărilor de specialitate. Pentru această temă de cercetare, sursele amintite anterior m-au ajutat să pot reface cu o anumită ușurință, coordonatele lumii zbuciumate caracteristice perioadei anilor 1940-1950. Spun, cu o anumită ușurință, deoarece studierea tuturor documentelor a necesitat a lungă perioadă de timp, sursele arhivistice folosite pentru această temă au fost cât se poate de generoase. În funcție de acestea am realizat planul lucrării, pe care l-am împărțit cronologic în 4 mari perioade: 1939-1945 (administrația localității în perioada războiului, economia, cedările teritoriale și participarea la război); 1945-1947 (perioada de trecere spre comunism, noua administrație locală, reforma agrară și abolirea monarhiei), 1948-1960 (anii comunismului de tip stalinist: naționalizarea, colectivizarea, desființarea Bisericii Greco-Catolice, industrializarea, noua administrație locală, persecuțiile). Toate aceste teme fundamentale au fost tratate în cadrul tezei cu mare atenție, folosind o bibliografie cu lucrări de specialitate și un bogat fond documentar arhivistic.

Timpul poate reprezenta inamicul numărul unu în activitatea de cercetare, mai ales în condițiile în care se operează cu un volum mare de documente, așa cum a fost și în acest caz. De aceea, unul din avantajele pe care ni le oferă tehnica modernă a fost posibilitatea fotocopierii unora dintre izvoarele folosite în lucrare. În activitatea de cercetare am utilizat

aproximativ 10.000 de fotocopii documente, care au fost realizate pe parcursul a două luni de muncă în arhive. Aceste fotocopii au putut fi studiate apoi, în detaliu, în activitatea de cercetare. Alături de acestea, foarte multe lucrări au fost studiate în format electronic (cărți, reviste, publicații recente sau din perioada studiată), iar unele cărți au fost achiziționate în format electronic. De asemenea, am folosit diferite resurse web, reviste, publicații și legislația specifică acelor ani pentru a înțelege contextul în care s-au produs evenimentele istorice. Nu au fost omise cărțile tipărite împrumutate de la biblioteci sau achiziționate pentru biblioteca personală, fotocopierea unor lucrări sau a presei locale și naționale în sălile de lectură a bibliotecilor din: Luduș, București, Târgu Mureș și Cluj-Napoca. Folosind toate aceste mijloace, pentru eficientizare am lucrat în paralel la mai multe capitole, răsfoind izvoarele în totalitate, evitând folosirea unor informații de mai multe ori. Concomitent pentru fiecare informație preluată am inserat citarea cu exactitate a sursei. În aceste condiții de lucru, calculatorul mi-a oferit posibilitatea unei indexări rapide a surselor de fișiere utilizate (fotocopii documente, cărți, reviste, articole, ș.a.).

În cadrul activității de cercetare am realizat o analiză critică de fiecare dată când izvoarele istorice mi-au oferit informații importante și inedite. Dacă uneori au apărut îndoieli în ceea ce privește credibilitatea informației considerată importantă, prin utilizarea mai multor surse am reușit în final să refac evenimentele. Doar în momentul în care am avut certitudinea că informațiile au fost reale, le-am inclus în narațiunea lucrării. În cazul în care, pentru evenimentele considerate importante au lipsit informațiile din izvoare, am folosit metoda comparativă. Aceeași metodă am folosit-o pentru verificarea ipotezelor referitoare la explicațiile cauzale. Au fost comparate fapte istorice aparținând perioadelor diferite: începutul războiului, încheierea războiului, perioada de tranziție spre comunism și anii în care localitatea Luduș a devenit un „oraș industrial în plină dezvoltare”. În cunoașterea istorică, explicarea faptelor ocupă un rol important. În analiza cauzelor unui fapt istoric, în cazul de față, trecerea de la capitalism la comunism în zona localității Luduș, a trebuit să fac o distincție între cauzele efective (directe și indirecte) și condițiile care au contribuit la acest fapt. Întrebările la care am încercat să răspund pe parcursul lucrării au fost: „de ce?”, „cum?”, „de ce și nu altfel?” s-a produs trecerea de la capitalism la comunism. Pe cât posibil, în elaborarea acestor răspunsuri și explicații am căutat să mă folosesc de informațiile oferite de izvoare, ca bază pentru argumentare. Pentru stabilirea faptelor istorice și pentru elaborarea explicațiilor cu privire la evoluția evenimentelor, am procedat și la verificarea ipotezelor de lucru inițiale. În cazul de față, evoluția localității în timpul războiului și instaurarea comunismului, cu toate urmările sale pentru țară și pentru locuitorii teritoriului studiat.

Această temă de cercetare a început cu un plan și cu o bibliografie bine conturată. Însă, datorită varietății izvoarelor utilizate, dar și datorită informațiilor inedite pe care le-am descoperit pe parcursul activității de cercetare, am fost nevoită să apelez la noi surse pentru a verifica informațiile și pentru a argumenta evoluția unor evenimente. Așa s-a făcut că bibliografia a devenit în final mult mai vastă și mai diversificată, datorită acestor noi teme abordate. Toate acestea au dus în final la creionarea evoluției localității Luduș, pe parcursul a peste 300 pagini, într-un interval de două decenii. În această lucrare cu caracter istoric, în care evoluția locală s-a realizat într-un context național și chiar internațional, Ludușul a devenit, de la o comună oarecare, dar cu un potențial comercial și agricol ridicat, specific economiei de piață sfârșitului anilor '30, la un orașel în plin avânt industrial, cu o populație aparținând noii clase muncitoare, tipic anilor '60. Acestea sunt evenimentele care s-au petrecut în cele două decenii. Dacă analizăm aceste aspecte în profunzime, ținând cont de oamenii locului, cei care au scris istoria, observăm că prețul acestei evoluții a localității a fost foarte mare. Oamenii au plătit cu jertfe, cu trudă, cu suferințe și sacrificii, nutriend speranța că până la urmă va fi mai bine.

Perioada tratată în cadrul studiului se împarte în mai multe părți:

- *Al Doilea Război Mondial*: 1 septembrie 1939-9 mai 1945 (dictatura regelui Carol al II-lea, guvernele: Armand Călinescu, Gheorghe Argeșanu, Constantin Argeșanu, Gheorghe Tătărescu, Ion Giurtu, Ion Antonescu, statul național-legionar, dictatura generalului Ion Antonescu, guvernele Sănătescu și Rădescu);
- *anii de tranziție spre comunism*: 6 martie 1945-30 decembrie 1947 (guvernul Petru Groza, abdicarea regelui Mihai și schimbarea formei de guvernământ);
- *anii comunismului de tip stalinist* (guvernele: Petru Groza, Gheorghe Gheorghiu-Dej, Chivu Stoica, conducătorii statului: C. I. Parhon, Petru Groza, I. Gh. Maurer, Gheorghe Gheorghiu-Dej, Chivu Stoica).

1. ORAȘUL LUDUȘ. PERSPECTIVA ISTORICĂ

Ludușul este o străveche așezare situată în sudul Câmpiei Transilvaniei, în S-V județului Mureș. Localitatea este atestată documentar în anul 1333¹. Factorii fizico-geografici favorabili au creat condițiile necesare de locuire încă din cele mai vechi timpuri. Confluența Pârâului de Câmpie cu Mureșul, luncile celor două ape curgătoare, solurile fertile și relieful format din dealuri domoale au reprezentat factorii determinanți în evoluția economică a zonei.²

Timpe de câteva secole, Ludușul a avut statutul de sat. Potrivit documentelor de arhivă, Ludușul a purtat de-a lungul timpului mai multe denumiri, dintre care amintim: *Ludas* (1333), *Marosludas*, *Maros Ludas* (până în anul 1918). După Marea Unire, localitatea a avut următoarele denumiri: Luduș-Murăș, Ludoșul de Murăș (1920) și Luduș (1928), formă care s-a menținut până în zilele noastre.³

Începând cu a doua jumătate a secolului al XIX-lea, Ludușul s-a caracterizat printr-o importantă dezvoltare economică și demografică, specifică epocii în întreg Imperiul hărănean. Principalii factori ai evoluției localității au fost construirea căilor ferate Războieni-Târgu-Mureș și Luduș-Bistrița precum și reconfigurarea drumului Turda-Târgu-Mureș, care traversa localitatea. Aceste căi de comunicație au favorizat dezvoltarea comerțului, stabilirea în localitate a unui număr mare de comercianți, în majoritate evrei. În anul 1862, Ludușul a primit dreptul de a organiza târguri bianuale (în 4 mai și 4 octombrie), iar din anul 1868 s-au organizat târguri săptămânale, fără întrerupere până în zilele noastre.⁴ Târgurile ținute aici, mai ales cele de animale și cereale, au devenit atât de cunoscute, încât negustorii din toate părțile Imperiului Austro-Ungar nu ezitau să vină aici pentru a face negoț.⁵ Alături de plugari, comercianții, meseriașii și intelectualii au contribuit la ridicarea Ludușului.⁶ Noul statut economic, pe care l-a dobândit Ludușul în a doua jumătate a secolului al XX-lea, a fost pus treptat în evidență prin apariția unor instituții specifice localităților mai dezvoltate.

¹ Denumirea localității Luduș este menționată pentru prima dată în anul 1333, într-un proces verbal scris în limba latină. Documentul original se află la Biblioteca Széchenyi din Budapesta. Vezi și Iosif Andreica et alii, *Monografia Orașului Luduș*, Editura Nico, Târgu Mureș, 2008, p.91 sau Ioan Adrian Banea et alii, *Monografia Orașului Luduș*, Editura Mega, Cluj-Napoca, 2019, pp158-159.

² Antoniu Berar et alii, *Premise fizico-geografice în dezvoltarea orașului Luduș*, Editura Mega, Cluj-Napoca, 2018, p.9-10

³ Până în anul 1931, comuna Gheja, atestată documentar în anul 1366, a făcut parte din județului Alba, plasa Ocna-Mureș. Din anul 1931, aparține administrativ de comuna Luduș. În anul 1960 Ludușul a fost declarat oraș.

⁴ Adrian Mihai Olaru, *op. cit.*, p.228

⁵ Iosif Andreica et alii, *op. cit.*, p.76

⁶ Grigore Ploieșteanu, *Momente din trecutul Ludușului* în „Luduș-600”, Foaie volantă editată de Comitetul Orașenesc Luduș, 1977, p.2

După anul 1850, Ludașul a devenit comună rurală și centru de plasă. În anul 1851 s-a introdus cadastrul, iar în anul 1852 s-a înființat poșta. La cumpăna dintre secole au fost construite: biserici, școli, un hotel și restaurante. Exista o farmacie, un cabinet medical și o formațiune de pompieri voluntari. În centrul de plasă își desfășurau activitatea: primăria, pretura plasei, postul de jandarmi, judecătoria, circumscripția financiară și Trezoreria Regală Maghiară.

Creșterea demografică a Ludașului, care devenise un adevărat târg de cereale, de lemne și animale, este demonstrată de datele statistice. De la 2.301, locuitorii menționați la 1850, populația ajunge la 4.101 locuitori în anul 1900.⁷ Evoluția structurii populației Ludașului pe naționalități în perioada 1850-1910 a fost una interesantă. Dacă în anul 1850, Ludașul avea o populație românească în majoritate absolută (91,33%), maghiarii reprezentau 2,91%, alte naționalități 5,74%, iar Gheja avea o situație asemănătoare cu 84,39% români, 5,43% maghiari, 10,17% alte naționalități, în anul 1900 în Ludaș, numărul maghiarilor (1351) devine aproximativ egal cu cel al românilor (1359)⁸. În anul 1910, situația se schimbă, numărul românilor (2321) fiind mai mic decât cel al maghiarilor (3532). Sub raport confesional, situația era următoarea: din 6026 locuitori, 286 erau ortodocși, 2177 greco-catolici, 758 romano-catolici, 1991 reformati, 38 evanghelici, 49 unitarieni și 727 izraeliți.⁹ Cauzele care au dus la schimbarea majoră a structurii naționale a populației în această perioadă de timp au fost stabilirea unui însemnat număr de evrei în localitate, aceștia ocupându-se cu comerțul, precum și politica statului maghiar de colonizare cu etnici maghiari în partea de nord a localității Ludaș, între anii 1902-1905. În acest interval de timp au fost înființate coloniile:¹⁰ Internă (*Belső-telep*), *Andrássy-telep* (actualul cartier Roșiori), *Eczken-telep* (actualul cartier Avrămești) și *Albis-telep* (actualul cătun Fundătură). Acestea au fost înființate pe terenurile comunei, precum și pe terenurile cumpărate de la doi dintre marii moșieri ai vremii, Eczken Sándor și contele Andrássy Gyula jr., dar și pe terenuri aparținând comunei Bogata.¹¹

⁷ *ibidem.*, pp.399,404

⁸ În Gheja, situația populației în anul 1900 era următoarea: 852 români, 308 maghiari, 5 germani, 52 alte naționalități.

⁹ Adrian Mihai Olaru, *op.cit.*, pp.399,407

¹⁰ Neoficial, scopul acestor colonizări în sudul Câmpiei Transilvaniei era acela de a crea zone maghiare în localitățile cu populație românească, extinderea comunităților maghiare minoritare și realizarea unui culoar din Ungaria până în secuime, de-a lungul râurilor și în Câmpia Transilvaniei, pentru ca mai târziu acest proces să continue și în celelalte localități cu populație majoritară românească.

¹¹ Iosif Andreica et alii, *op.cit.*, p.95

2. ISTORIA UNUI TÂRG TRANSILVAN ÎN PERIOADA INTERBELICĂ

Pentru perioada corespunzătoare acestui studiu: *Al Doilea Război Mondial*, guvernările din această perioadă (anii 1945-1947 și perioada comunismului stalinist dintre anii 1948-1961), Ludușul a trecut prin transformări profunde din punct de vedere: demografic, economic, politic și administrativ. Alături de aceste transformări nu putem omite și acele schimbări de la nivelul mentalității și conștiinței oamenilor. Am încercat să prezint toate aceste aspecte, insistând asupra contextului general, asupra factorilor care le-au generat, dar și asupra urmărilor.

Agricultura a reprezentat activitatea economică de bază a ludușenilor, până în anii industrializării comuniste. Reforma Agrară din 1921 nu a rezolvat în totalitate problema pământului în zona Luduș, în anii interbelici. Cu toate acestea, în Luduș exista o clasă importantă de țărani mijlocași. Sfârșitul anilor '30 a reprezentat o perioadă de revigorare economică pentru ludușeni. Structura fondului funciar a permis dezvoltarea agriculturii încă din cele mai vechi timpuri. Cele mai numeroase terenuri au fost cele arabile, cu soluri fertile, favorabile pentru culturile de cereale. Pe lângă cereale, în Luduș se cultivau și legume, leguminoase și plante tehnice. O pondere importantă o ocupau pășunile, sectorul zootehnic fiind bine reprezentat. Se creșteau: ovine, bovine, porcine, cabaline și păsări de curte. Agricultura a avut de suferit, într-o oarecare măsură, pe perioada războiului. O mare parte din forța de muncă din agricultură a fost concentrată sau mobilizată pe front.

Comerțul a fost o altă ramură economică foarte bine reprezentată în perioada interbelică în localitatea Luduș. Poziția geografică și rețeaua de căi ferate construite în secolul al XIX-lea au impulsivat schimburile comerciale. Datorită comerțului, Ludușul s-a dezvoltat foarte mult începând cu anul 1870. Apogeul schimburilor comerciale a fost în perioada interbelică. Un rol important l-au avut și familiile de evrei care au avut numeroase afaceri în domeniu. Târgurile săptămânale și cele anuale erau renumite în toată Transilvania. Toate cantitățile de cereale și animalele crescute în Câmpia Transilvaniei erau comercializate prin intermediul târgurilor de la Luduș. Localitatea aprovizionă marile orașe ale țării, inclusiv capitala, cu produse agricole.

Administrația locală ludușeană s-a preocupat pentru îmbunătățirea condițiilor de viață a locuitorilor și pentru dezvoltarea localității, atât cât s-a putut în această perioadă dificilă dominată de război. În această perioadă, primarul, în calitate de șeful administrației comunale și de președinte al Consiliului Comunal, era reprezentantul comunei, avea

inițiativa și decidea în toate chestiunile de interes local. În perioada Războiului, primarii Ludușului au fost: Suciș Atanasie (1938-1940), Amos Horațiu Pop (1940-1941) și Vlas Ioan (1941-1945). În mandatele acestor primari s-au construit mari depozite de cereale, s-a dezvoltat comerțul, s-au amenajat fântânile publice, s-au amenajat trotuare în centrul localității, s-a înființat un atelier comunal pentru fabricarea tuburilor din beton pentru fântâni și podețe. Primăria s-a îngrijit pentru funcționarea în bune condiții a abatorului comunal și a târgurilor care aduceau importante sume de bani la bugetul local. Tot în această perioadă dificilă, autoritățile locale au luat măsuri împotriva speculei cu cereale, au raționalizat pâinea, au stabilit prețurile maxime și au făcut rechiziții de bunuri. O parte din bunurile comunității evreiești au trecut în patrimoniul statului. În acești ani, primarul a emis numeroase ordonanțe.

Ludușenii în anii celui de-al Doilea Război Mondial au trecut prin momente dificile. Pentru a fi protejați de atacurile aeriene ale inamicilor, în localitate a fost organizată o formațiune de apărare pasivă. După anul 1940, în urma cedărilor teritoriale, în localitate au venit numeroase familii de refugiați. O problemă cu care se confruntau cetățenii a fost asigurarea necesarului de lemne pentru anotimpul rece și aprovizionarea cu produse petroliere. În această perioadă, tinerii au participat la pregătirea premilitară. Locuitorii au donat diferite obiecte pentru militarii aflați pe front. Devenind o localitate de graniță, Ludușul a beneficiat de instituții specifice: Postul de Grăniceri și Vama. În condițiile cedărilor teritoriale, 14 familii de etnie maghiară au părăsit localitatea, repatriindu-se în Ungaria. Ludușenii apti pentru serviciul militar au fost înrolați în Armata Română și au luptat în acei ani pe fronturile de est și de vest. Alături de civili au căzut la datorie mulți militari ludușeni. Invalizii, orfanii și văduvele de război au beneficiat în acea perioadă de ajutoare din partea statului. O situație foarte grea pentru ludușeni a fost în toamna anului 1944. România a întors armele împotriva Germaniei și a început ofensiva pentru eliberarea Transilvaniei din mâinile dușmanilor. Majoritatea ludușenilor au fost nevoiți să părăsească localitatea în data de 5 septembrie, datorită frontului care s-a desfășurat de-a lungul Mureșului. Aceștia au plecat spre sud, stabilindu-se, pentru mai bine de o lună, în localități din județele Alba și Sibiu. În apropiere, la Oarba de Mureș, dar și în Luduș s-au dat lupte grele care au provocat pierderi mari de vieți omenești și pagube materiale însemnate. Reveniți la casele lor, după eliberarea Ludușului, după data de 12 octombrie 1944, majoritatea ludușenilor și-au găsit gospodăriile devastate sau distruse. Același lucru s-a întâmplat și cu prăvăliile, instituțiile și lăcașurile de cult din localitate.

3. TRANZIȚIA DE LA VECHIUL REGIM LA COMUNISM

Agricultura ludușeană de după război (1945-1947) a continuat să ocupe poziția principală în cadrul economiei locale. Mai mult ca niciodată, în acei ani era mare nevoie de produsele animale și vegetale, atât pentru populație, armată, cât și pentru export în vederea achitării datoriilor impuse de armistițiu. Un rol important în gestionarea problemei agricole în acei ani l-a avut Ocolul Agricol Luduș. În acești ani, în care comuniștii cu ajutorul U.R.S.S. au început să acapareze treptat puterea, ei au promovat și realizat *Reforma Agrară*, o lege importantă prin care sperau să obțină un capital de imagine în fața populației, după anii grei ai războiului, caracterizați prin raționalizări, rechiziții și concentrări pe front. Au fost expropriate moșii cu suprafețe mari de teren, o parte din proprietari fiind declarați absenteiști. Pas cu pas, producția agricolă a început să crească, o serie de locuitori săraci sau care au luptat pe front au primit pământuri din exproprieri. Au crescut efectivele de animale și suprafețele cultivate. În această perioadă, agricultura reprezenta singura sursă de venit pentru marea parte a locuitorilor așezării. S-a reluat producția la Fabrica de Drojdie, la mori și la presa de ulei. Cele trei mori din Luduș asigurau necesarul de făină atât pentru ludușeni, cât și pentru alte localități. Până în anul 1947 s-a reușit refacerea rețelei electrice și punerea în funcțiune a uzinei electrice din localitate.

Administrația locală din anii tranziției spre comunism (1945-1947) s-a străduit să repare toate stricăciunile produse de război: podul peste Mureș, străzile și clădirile publice și să asigure alimentele de bază și lemnele de foc pentru populație. Au existat și încercări de separare a satului Gheja de comuna Luduș, însă fără succes. La conducerea comunei Luduș, în această perioadă s-au aflat primarii Zichișan Simion (1945) și Stoica Petru (1945-1948). Pe parcursul anului 1947 a apărut un nou organism legislativ la nivel local, *Comisia interimară a comunei Luduș*. Acesta a funcționat până în anul 1949, când a fost înlocuită cu *Comitetul provizoriu*. Din cadrul Comisiei au făcut parte reprezentanții partidelor politice din *Blocul Național Democrat*, care a fost agreat de sovietici. Chiar dacă au fost ani dificili, administrația locală a luat câteva măsuri importante: repararea edificiilor aflate în proprietatea comunei distruse de război, amenajarea parcului comunal, amenajarea Cimitirului Eroilor etc.

Tranziția spre comunism a reprezentat anii în care țara noastră a intrat treptat sub influența Moscovei, ani în care am fost obligați la plata unor despăgubiri de război care au secătuit finanțele țării. Toate acestea s-au răsfrânt și asupra locuitorilor din Luduș, în care viața de zi cu zi, devenea tot mai grea..

4. MAREA TRECERE „DE LA CAPITALISM LA COMUNISM”

Anii comunismului de tip stalinist (1948-1960), au debutat cu abdicarea regelui Mihai. Partidele politice istorice au fost desființate, iar autoritățile centrale și cele locale au început reformele menite să ducă la victoria socialismului: o nouă Consituție după model sovietic (1948), desființarea Bisericii Greco-Catolice (1948), reformele administrative și în domeniul învățământului, naționalizarea fabricilor, transformarea pe baze socialiste a agriculturii prin înființarea Întovărășirilor, G.A.C.-urilor, G.A.S.-urilor, etc. Alături de aceste măsuri, au fost puse bazele politicii de industrializare a țării și, implicit, a localității Luduș care era până la acea dată o comună cu profil economic predominant agricol și comercial. Sunt anii în care, la nivel local, a apărut „întrecerea socialistă” între oamenii muncii angajați în acei ani în unitățile industriale naționalizate, iar apoi în unitățile industriale noi care s-au construit pe raza localității.

Acești ani au însemnat schimbări majore în ceea ce privește viața politică. În locul partidelor istorice P.N.Ț. și P.N.L., care au dominat viața politică locală ani la rând, au apărut *Frontul Plugarilor* și *Partidul Muncitoresc Român*. Principala menire a acestor formațiuni politice, apărute după anul 1949, a fost aceea de a desființa clasa mijlocie de țărani prin incriminarea „chiaburilor” și dușmanilor poporului, prin impunerea sistemului împovăraător de cote și înființarea *Întovărășirilor* și a *G.A.C.-urilor*. Anii în care autoritățile comuniste s-au preocupat prin diferite căi să colectivizeze agricultura au rămas în memoria colectivă ca ani triști pentru soarta țăranilor. La scurt timp după înfăptuirea Legii Agrare, țăranii s-au văzut nevoiți să renunțe la pământurile dobândite prin sudoarea muncii lor și a strămoșilor sau prin sacrificii făcute alături de familiile lor atât pe timp de pace și cât și în vremurile grele de război.

Colectivizarea agriculturii în zona Luduș s-a realizat, asemenea întregii țări, în mai multe etape. *Prima etapă a colectivizării (1949-1953)* a însemnat demascarea chiaburilor. Au apărut, în acei ani, primele arestări și primele internări în coloniile de muncă, adevărate lagăre de pedepsire a celor care se opuneau noii orânduiri sau care se făceau vinovați de faptul că dețineau suprafețe mai mari de teren și refuzau înscrierea în G.A.C.-uri, continuând să-și muncească pământurile „exploatănd brațe de muncă”. În această primă etapă au fost înființate G.A.C.-urile din Gheja și Roșiori, precum și mai multe Întovărășiri. *A doua etapă a colectivizării (1953-1956)* a fost oarecum mai calmă, procesul colectivizării desfășurându-se fără mari incidente, dând o oarecare impresie că autoritățile au renunțat la acest proces. Acest lucru nu s-a dovedit a fi adevărat, în realitate, autoritățile continuând procesul

colectivizării. În această perioadă s-au înființat mai multe întovărășiri. În *a treia etapă a colectivizării (1957-1962)*, comuniștii au reluat cu și mai mare avânt procesul colectivizării, mai ales după Revoluția din Ungaria, din anul 1956. Echipe de propagandă formate din activiștii de partid din administrația locală au început o muncă de lămurire intensă în zona Luduș, sub atenta supraveghere a instituțiilor de represiune. Mașina de propagandă comunistă, pusă în funcțiune în acei ani cu sprijinul Moscovei, a beneficiat de aportul unor instituții care au instaurat teroarea. Dintre aceste instituții s-a detașat Securitatea. În anul 1962, comuniștii au reușit să își atingă obiectivul, colectivizarea agriculturii românești.

Etatizarea mijloacelor de producție a reprezentat o etapă importantă în consolidarea comunismului în țara noastră. Deși Ludușul nu excela în anul 1948 în capacități de producție industriale foarte importante, totuși trebuie menționat faptul că s-au naționalizat în luna iunie 1948 Fabrica de Drojdie și Uzina Electrică „Moldoveanu”, Moara Țărănească „Frații Alesz”, Presa de ulei „Rosner Aladár”, Moara cu valțuri „Lăluț și frații Nagy” și Moara țărănească „Csiszer Adalbert”. Pe lângă aceste obiective economice au mai fost naționalizate două bănci, două farmacii, precum și moșia lui Rusu Ioan, zis Ciorăscu. În data de 5 iulie 1948 a fost încheiat procesul naționalizării în comuna Luduș. Din acel moment au fost puse bazele procesului de industrializare a localității, care a avut ca urmări: creșterea accelerată a populației prin migrarea din satele învecinate și din alte regiuni, dezvoltarea localității și transformarea acesteia din comună în oraș, la finalul anului 1960.

Propaganda comunistă s-a manifestat în acei ani prin presa aservită în totalitate puterii. În anul 1959, cu un an înainte ca localitatea să devină oraș, presa județeană titra în articole transformările socialiste prin care a trecut localitatea Luduș. Deși erau prezentate într-un mod oarecum exagerat greutățile prin care trecuseră ludușenii în perioada anterioară anului 1947, neținându-se cont de contextul acelor ani, presa scotea în evidență beneficiile colectivizării agriculturii și transformările prin care a trecut Ludușul: construirea unor fabrici (Topitoria de Căneapă, Fabrica de Zahăr), a unor noi cartiere și clădiri ale unor instituții administrative, culturale și de învățământ, dezvoltarea infrastructurii (străzi, trotuare, canalizare, rețea de apă, gaz metan, electricitate, ș.a.). Toate aceste realizări se datorau, în viziunea presei, exclusiv comuniștilor.

Industrializarea comunistă a însemnat un proces complex, care a schimbat din temelii structura societății românești. Acest proces de industrializare început la nivel național a avut aceleași efecte și în comuna Luduș, devenită după mai bine de un deceniu oraș. Unitățile economice reprezentative din perioada anilor '50 și începutul anilor '60 au fost: *Întreprinderea „Înfrățirea”, Întreprinderea Regională de Distribuție a Gazelor Naturale,*

Întreprinderea de Industrie locală, Cooperativa Meșteșugărească „23 August”, Topitoria de Căneapă și Fabrica de Zahăr, unitate care funcționează și în prezent.

Anii 1952-1960 au produs schimbări majore în evoluția economică și socială a Ludușului. Topitoria de Căneapă a fost cea mai importantă investiție în localitate la începutul anilor '50. Alături de această investiție trebuie menționate: conectarea localității la Sistemul Energetic Național și la Rețeaua Națională de Gaze. De asemenea, o mare realizare a fost darea în funcțiune a Stației de captare a apei și a rețelei de alimentare cu apă potabilă. Alături de aceste investiții, construirea unor noi cartiere pentru muncitori și a unor clădiri administrative au avut un rol important, alături de Fabrica de Zahăr, în declararea Ludușului ca oraș.

Toate acestea s-au realizat însă cu mari sacrificii atât pentru ludușeni cât și pentru locuitorii întregii țări. Mai multe generații au avut de suferit. În primul rând, au suferit cei care au trăit în anii războiului, copiii acestora dar și generațiile care au urmat. O parte a elitei locale a fost nevoită să părăsească localitatea datorită persecuțiilor. Unii au fost deposezați de averea dobândită după o viață de trudă și au fost nevoiți să plece în alte țări pentru a-și asigura existența. Din această categorie au făcut parte: elevii, studenții, cei considerați „chiaburi”, proprietarii de mijloace de producție, comercianții, clerul greco-catolic ș.a. Alții au ajuns în lagăre, colonii de muncă sau în închisori iar după eliberare nu s-au mai întors acasă.

5. TEROARE ȘI LANȚURI

Desființarea Bisericii Greco-Catolice, colectivizarea și naționalizarea au dus la instaurarea comunismului în țara noastră. Trecerea la comunism, chiar dacă s-a realizat foarte rapid, a produs transformări ireversibile în structura societății și în mentalitatea oamenilor. Anii instaurării „comunismului victorios la sate și orașe” au însemnat prigoană, persecuții, chinuri, tristețe și multe familii distruse. Prin „grija” organelor de represiune și a autorităților au fost reduși la tăcere sau eliminați toți opozanții regimului. Principalul organism de represiune a fost Securitatea care i-a luat sub observație pe toți foștii membri ai partidelor istorice prin Dosarele de problemă. Toate „elementele dușmănoase” din fabrici, întreprinderi, instituții, G.A.C.-uri și alte unități economice de stat erau în vizorul Securității prin Dosare de obiectiv. Aceste țineri sub observații au avut urmări nefaste pentru mulți dintre cei vizați: anchete la Securitate, arestări, bătăi, torturi, eliminarea din câmpul muncii, din școli și facultăți, persecuții etc. În Luduș au fost vizați foștii membri P.N.Ț., P.N.L. și foștii membri ai Mișcării Legionare, fiind vizați, în principal, cei care au avut funcții de conducere la nivel local sau județean.

Pe lângă aceste Dosare de evidență pe obiectiv sau problemă, Securitatea i-a avut în evidență pe toți cei care aveau rude în străinătate, cei considerați chiaburi, membrii unor secte religioase, ș.a. De asemenea, erau urmăriți prin Dosare personale toți cei care erau bănuți de activitate contra regimului. Mai mulți ludușeni au avut de suferit pentru faptul că, în acei ani de teroare, au avut curajul să-și exprime cu sinceritate părerile față de situația din țară sau față de situația din Europa. Mulți au plătit pentru acest fapt cu ani grei de închisoare, fiind marcați pe viață.

CONCLUZII

Prin acest studiu de caz, având ca temă evoluția localității Luduș între anii 1940-1960, am încercat să scot în evidență multitudinea transformărilor pe care le-a suferit localitatea Luduș în douăzeci de ani, când o comunitate, rurală, a fost supusă unui proces de convertire atât ideologic cât și ca mod de viață. Cele două decenii s-au caracterizat printr-un dinamism accentuat, iar toate evenimentele prezentate s-au încadrat într-un context istoric românesc și european. De-a lungul întregii istorii a localității, de la prima atestare documentară din anul 1333 și până în zilele noastre, nu am mai întâlnit atât de multe transformări prin care să fi trecut localitatea Luduș ca în aceste decenii.

Se poate afirma că aceste două decenii care au făcut obiectul acestui studiu de cercetare s-au caracterizat prin perioade dificile cu schimbări radicale în ceea ce privește factorul uman, administrația, și activitățile economice. În doar două decenii, Ludușul a trecut prin Al Doilea Război Mondial și printr-o schimbare majoră de regim politic, care a reprezentat trecerea de la capitalism la comunism.

Întregul șir de evenimente prezentat pe parcursul lucrării pleacă de la contextul european și cel național. În acest context sunt prezentate toate evenimentele importante desfășurate la nivelul acestei arii restrânse, corespunzătoare Ludușului și satelor învecinate situate în sudului Câmpiei Transilvaniei.

Dinamismul acestei perioade, s-a datorat evenimentelor istorice majore care au marcat istoria țării noastre, a Europei, dar și a lumii.

Într-un timp relativ scurt s-a făcut o trecere de la societatea interbelică dominată de relațiile economice de tip capitalist, cu un sistem politic pluripartit și o democrație relativă, influențată de conducerile autoritare din perioada războiului, la un sistem politic de tip comunist, cu toate atributele sale: un singur partid politic, regimul de teroare și transformări economice majore atât în agricultură cât și în industrie.

Comunismul a apărut în Rusia țaristă, în urma Revoluției din octombrie 1917 când s-a petrecut „fenomenul politic planetar și decisiv”.¹² După luptele eroice din Al Doilea Război Mondial și înfrângerea fascismului, părea că alegerea în ceea ce privește conceptualizarea organizării sociale se situa între comunism și democrația liberală. Însă democrația era distorsionată în concepția multora de ambițiile imperialiste, de faptul că

¹² Petre Pandrea, Garda de Fier. Jurnal de filosofie politică. Memorii penitenciare, Editura Vremea, București, 2001, p.9

proclamațiile democratice nu făceau decât ca marile puteri să-și urmărească propriile interese.

Ziua de 6 martie 1945 a reprezentat începutul primei etape din lupta comuniștilor pentru a acapara integral puterea în România. Guvernul Petru Groza, coordonat în realitate de Moscova, a pregătit ascensiunea comuniștilor, abdicarea regelui, măslirea alegerilor din anul 1946, desființarea partidelor istorice și schimbarea formei de guvernământ.

Comunismul, care măturase rămășițele feudalismului, venise cu promisiunea industrializării de tip sovietic, în contrast flagrant cu stagnarea capitalistă din perioada interbelică, oferea țării drum înainte, mai ales prin soluția de compromis acceptabil, care era democrația populară.¹³

În aceste condiții, în doar doi ani, țara noastră a trecut de la capitalism spre comunism. Reforma agrară, inițiată de guvernul Groza, a reprezentat un veritabil mijloc de obținere a unui capital politic. Falsificarea alegerilor din anul 1946 a reprezentat punctul final al scurtei democrații românești reapărută după 23 august 1944, când s-a revenit la Constituția din anul 1923. Primele valuri de arestări și abdicarea regelui Mihai în data de 30 decembrie 1947 au încheiat sistemului democratic. Începând cu anul 1948 comunismul se instaurase victorios în țara noastră. Constituția din anul 1948 era de inspirație stalinistă. Se vehiculau principii noi, precum suveranitatea populară și nu cea națională, unicitatea puterilor în stat și rolul conducător al clasei muncitoare prin intermediul Partidului Muncitoresc Român. Marea Adunare Națională era considerată adunare reprezentativă aleasă. Guvernul Petru Groza a continuat politica de consolidare a instituțiilor statului comunist. În anul 1948 au fost naționalizate principalele mijloace de producție, au început persecuțiile țăranilor înstăriți, a foștilor membrii ai partidelor istorice, a studențimii. A fost înființată Securitatea (poliția politică), a fost desființată Biserica Greco-Catolică. În anii următori a început teroarea stalinistă. Mulți opozanți au fost anihilați, fiind condamnați la pedepse grele. Se urmărea anularea oricărei forme de rezistență anticomunistă, distrugerea grupurilor anticomuniste, arestarea și condamnarea la ani grei de temniță a tuturor liderilor formațiunilor politice anticomuniste și a foștilor demnitari. Statul a intervenit în economie, a început procesul industrializării și al colectivizării agriculturii (1949-1962), Ludușul devenind un orașel în care agricultura a cedat locul industriei în ansamblul economiei locale, pe fondul politicii naționale de industrializare.

¹³ Mark Mazower, *umbre peste Europa, Democrație și totalitarism în sec. XX, Litera, București, 2018, pp.318-320*

Doar privind retrospectiv, treptat, tiparele și semnificațiile sale mai profunde și mai încurcate au fost deslușite și recunoscute atât de către erudiți, cât și de către participanți. Există și o altă istorie a secolului trecut, o „istorie virtuală”, și anume povestea acelor bărbați și femei care au supraviețuit secolului XX și care nu au renunțat, care i-au înțeles sensul pe parcurs. Aceștia nu au fost numeroși. Ei nu au trebuit să aștepte până în 1945 sau până în 1989 ca să afle ce se întâmplase și ce însemnătate aveau evenimentele, să vadă dincolo de iluzii. Din diverse motive, ei au văzut realitatea din spatele vălului mai devreme. Majoritatea sunt acum morți. Unii dintre ei au murit de tineri, plătind scump pentru perspicacitatea lor neliniștită.¹⁴ Alții au reușit să supraviețuiască perioadei comuniste, împărțând din experiența de viață, generației tinere, după anul 1990. O experiență trăită într-un complex de evenimente care s-au desfășurat pe un spațiu geografic foarte vast, în întreaga Europă și care a influențat fără echivoc evoluția istorică localității Luduș.

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ

ARHIVE

a. Arhivele Naționale ale României

1. ANIC, Fond C.C. al P.C.R., Secțiunea Agrară, Dosar 16/1949
2. ANR-DANIC, Fondul Frontul Democrației Populare 1948-1965, „Prefață la Inventar”
3. ANR-DJCJ, Fond Vasile Coman, Dosar 23/1980 „Târgurile Ludușului de altădată”
4. ANR-DJCJ, Fondul UPM Turda, Dosar 1/1946 „Procese verbale”
5. ANR-DJM, Fondul Comisiunea de plasă pentru reformă agrară Luduș, Dosar 14/1945-1946 – „Fișe C.A.S.B.I. pentru bunuri din comuna Luduș”
6. ”
7. ANR-DJM, Fondul Judecătoria Rurală Luduș, Reforma agrară, Dosar 111/1948 „Acte de reformă agrară din Gheja”
8. ANR-DJM, Fondul Ocolul Agricol Luduș, Dosar 1/1946 „Situații agricole săptămânale”
9. ANR-DJM, Fondul Parohia Greco-Catolică Luduș-Gheja, Dosar 23/1929-1948 „Circulare 1929-1948”
10. ANR-DJM, Fondul Pretura Pășii Luduș, Dosar 25/1945 „Îndrumări date cu ocazia inspecțiilor”
11. ANR-DJM, Fondul Primăria comunei Luduș, Dosar 101/1945 „Correspondență privind activitatea sanitară”
12. ANR-DJM, Fondul Sfatul Popular Luduș 1950-1958, Dosar 111-467-1951
13. AN-SANIC, Fondul Ministerul Afacerilor Interne. Oficiul de Documentare și Studii Administrative, Inventar

¹⁴ Tony Judt, *Reflecții asupra unui secol uitat. Reevaluări*, Editura Polirom, Iași, 2011, p.59

b. Arhivele CNSAS

Dosare pe suport de hârtie

1. ACNSAS, *Fond Documentar*, Dosar nr.000126, vol.I, partea I
"Persoane din regiunea Cluj, propuse a fi internate în Colonii de Muncă-1950"
2. ACNSAS, *Fond Documentar*, Dosar nr.003397
„Foștii moșieri, exploatatori, chiaburi și foști condamnați”
3. ACNSAS, *Fond Informativ*, Dosar nr.I233984, vol.1 „Baghiu Aurel”
4. ACNSAS, *Fond Penal*, Dosar nr.P002040, vol.I „Ioan Crăciun”

Dosare microfilmate

1. ACNSAS, *Fond Rețea*, M-R Cluj 2981, rola 15, „Păsăroiu Nicolae”
2. ACNSAS, *Fond Rețea*, M-R Constanța 8464, rola 94 „Baghiu Aurel”

ARTICOLE DIN PRESĂ

1. Balint, Nicolae, *Comitetul Național de Eliberare cu sediul la Târgu-Mureș.... și ascensiunea rapidă a unui anchetator penal de securitate*, în „Ziarul de Mureș”, Târgu-Mureș, 24.10.2015
2. Balint, Nicolae, *Faliboga, cazul care a dat frisoane comuniștilor*, în „Ziarul de Mureș”, 13 iunie 2005
3. Gheborean, Mircea, *Ludușenii și Marea Unire de la 1 Decembrie 1918* în „Cuvântul liber”, nr.230, 27.11.2014, Târgu-Mureș
4. Gheborean, Mircea, *Ludușenii-participanți la răscoala condusă de Sofronie* în „Luduș-600”, Foaie volantă editată de Consiliul Popular orășenesc Luduș, septembrie 1977
5. Gheborean, Mircea, *1918, Plasa Luduș, zonă curat românească, în cotidianul Cuvântul liber* nr. 680, 26.11.2010, Târgu-Mureș
6. Ion Sima, *Se lărgeste rețeaua comercială*, în cotidianul „Steaua Roșie” nr.10, 13.01.1961 Târgu-Mureș
7. Ioanițoiu, Cicerone, *Reprimarea răscoalelor țărănești* în "http://www.procesulcomunismului.com"
8. Lazăr, Virgil, *Colectivizarea, drama țăranilor români* în "România Liberă", 19.05.2011, București
9. Oltean, Aureliu, *O familie cu dosar la Securitate – Ilie și Aurelia Oltean* în „Revista Logos”, nr. 66, Luduș, 2002
10. Olteanu, Ioan, *Ludușul în Revoluția de la 1848*, în "Luduș-600", Foaie volantă editată de Consiliul Popular orășenesc Luduș, septembrie 1977, Luduș
11. Pleșu, Andrei, *Trăiască lupta pentru pace!* în „Dilema Veche”, nr.522, 22.03.2003, București
12. Ploieșteanu, Grigore, *Momente din Trecutul Ludușului* în "Luduș-600" Foaie volantă editată de Comitetul orășenesc Luduș, 1977, Luduș
13. Racovițan, Mihai, *Despre starea românilor din Ungaria dualistă la sfârșitul sec. al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea*, în „Tribuna, Sibiu”, 11.10.2011
14. Ruse E., Sima, I, *Orașul și raionul Luduș în plină dezvoltare* în cotidianul „Steaua Roșie” nr.16/20.01.1961, Târgu Mureș
15. Sofronie, Mădălin, *Istoria gulagurilor din România. Cine a fost infamul lider care a trimis la moarte 20.000 de anticomuniști, catalogați „elemente deosebit de periculoase”* în „Adevărul”, 24.12.2015, Ediția de Slobozia
16. Suciu, Dorin, *Ungaria 1956: revoluția asasinată – epilog* în „Cuvântul Liber”, nr.220 din 8.11.2016

17. Tripon, George, *Să nu uităm de dascăli (III)* în „Cuvântul Liber”, 8.01.2014

LUCRĂRI GENERALE

1. ***, *Instrucțiuni ale Comisiei Centrale de Reformă Agrară*, M.O., Imprimeria Națională București, 1945
2. Agoston, Olti, Gido, Attila, *Minoritatea maghiară în perioada comunistă*, Editura Institutului pentru Studierea Problemelor Minorităților Naționale, Kriterion, Cluj-Napoca, 2009
3. Albu, Nicolae, *Istoria învățământului românesc din Transilvania până la 1800*, Tipografia "Lumina", Miron Roșu, Blaj, 1944
4. Balázs, Orban, *A Székelyföld leírása történelmi, régészeti, természetrajzi népismereti szempontból*, 1868-1873, vol. 5,
5. Bărbulescu, Mihai et alii, *Istoria României*, Editura Corint, București, 2003
6. Boia, Lucian, *Două secole de mitologie națională*, Ed. Humanitas, București, 2017
7. Boia, Lucian, *Mitologia științifică a comunismului*, Ed. Humanitas, București, 2011
8. Bottoni, Stefano, *Transilvania roșie. Comunismul român și problema națională 1944-1965*, Editura Institutului pentru Studierea Problemelor Minorităților Naționale, Kriterion, Cluj-Napoca, 2010
9. Bozgan, Ovidiu, *Biserica Română Unită între rezistență și unificare religioasă. Contribuții documentare în Studii de istoria Bisericii*, Editura Universității din București, 2000
10. Cătănuș, Dan, Roske Octavian, *Colectivizarea agriculturii în România. Dimensiunea politică, Vol.I 1949-1953*, Institutul pentru Studiul Totalitarismului, București, 2000
11. Ciobanu, Vasile, Radu, Sorin, Georgescu, Nicolae, *Frontul Plugarilor*, Documente, vol.I și II, Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului, București, 2012
12. Ciobanu, Virgil, *Statistica românilor din Ardeal*, Editura Ardealul, Cluj, 1926
13. Crampton, R.J., *Europa Răsăriteană în secolul al XX-lea...și după*, Curtea Veche, București, 2002
14. Courtois, Stéphane, *Comunism și totalitarism*, Editura Polirom, Iași, 2011
15. Djuvara, Neagu, *O scurtă istorie ilustrată a Românilor*, Editura Humanitas, București, 2013
16. Florea, Călin, *Biserica Română Unită Greco-Catolică din fostele județe Mureș-Turda, Târnava Mare și Târnava Mică 1945-1972*, Editura Napoca Star, Cluj-Napoca, 2005
17. Furet, François, *Fascism și comunism*, Grupul Editorial Art, București, 2007
18. Galea, Aurel, *Formarea și activitatea Consiliului Dirigent al Transilvaniei, Banatului și Ținuturilor Românești din Ungaria*, Editura Tipomur, Tîrgu-Mureș, 1996
19. Georgescu, Titu et alii, *Probleme fundamentale ale istoriei României*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1983
20. Georgescu, Vlad, *Istoria românilor. De la origini până în zilele noastre*, Editura Humanitas, București, 1992
21. Giurescu, Constantin, *Istoria românilor*, vol.III, Fundația Regală pentru Literatură și Artă, București 1944
22. Hastings, Max, *Iadul dezlănțuit*, Corint Books, București, 2018
23. Hitchins, Keith, *România 1866-1947*, Editura Humanitas, București, 2013
24. Hitchins, Keith, *Scurtă Istorie a României*, Editura Polirom, București, 2015
25. Iordachi, Constantin, Dobrinu, Dorin editors. *Transforming Peasants, Property and Power: The Collectivization of Agriculture in Romania, 1949-1962*, Budapest and New York: Central European University Press. 2009
26. Judt, Tony, *Reflecții asupra unui secol uitat. Reevaluări*, Editura Polirom, Iași, 2011

27. Keresztes, Gyula, *Maros megyei kastélyok es udvarházak*, SC Impress SRL, Târgu Mureș, 1995
28. Kierein-Kuebring, Manfred (coord.), Birtz, Mircea Remus, *Dr. Ioan Bălan, episcop al Lugojului. Sfaturi pentru urmașii lui Hristos*, Editura Napoca Star, Cluj-Napoca 2009
29. Kirițescu, Constantin I., *România în Al Doilea Război Mondial, vol. II*, Editura Univers Enciclopedic, București, 1996
30. Longhin, L, Ilie P. Duțu, Al., *Mesajul patriotic al unor ordine de zi. Documente care elogiază vitejia și eroismul armatei române în războiul antihitlerist*, Editura Militară, București, 1980
31. Lungu, Mihai Corneliu, Retegan, Mihai, 1965. *Explozia. Percepții române, iugoslave și sovietice asupra evenimentelor din Polonia și Ungaria*, Editura Univers Enciclopedic, București, 1996
32. Lupu, Șerban M., *În Podișul Transilvaniei în Povestesc veteranii*, Editura Militară, București, 1983
33. Mazower, Mark, *Umbre peste Europa, Democrație și totalitarism în sec. XX*, Litera, București, 2018
34. Moldovan, Vasile, *Memorii din 1848-1849*, Editura Andrei Mureșianu, Brașov, 1895
35. Nistor, Ion, *Decorarea lui Avram Iancu și a camarazilor săi*, Imprimeria Națională, București, 1931
36. Nolte, Ernst, *Războiul civil european 1917-1945*, Grupul Editorial Corint, București, 2005
37. Olteanu, Ioan *Revoluția de la 1848-1849 în Câmpia Transilvaniei*, Editura Arhipelag XXI, Târgu-Mureș, 2014
38. Onișoru, Gheorghe, *Alianțe și confruntări între partidele politice din România (1944-1947)*, Editura Fundația Academia Civică, București, 1996
39. Pascu, Ștefan (coord), *Istoria militară a poporului roman*, Editura Militară, București, 1989
40. Păiușan, Cristina, Ion, Narcis Dorin, Retegan, Mihai, *Regimul comunist din România. O cronologie politică (1945-1989)*, București, Tritonic, 2002
41. Ploieșteanu, Grigore et alii, *Epopeea de pe Mureș*, Revista Vatra-Biblioteca de Istorie, Tîrgu-Mureș, 1985
42. Podar, Adrian-Vasile, *Cred, Doamne și mărturisesc! Episcopii greco-catolici și comunismul*, Editura Galaxia Gutenberg, Târgu Lăpuș, 2012
43. Pop, Ioan Aurel, Bolovan, Ioan, *Istoria Transilvaniei, ed. a II-a, revăzută și adăugită*, Editura Școala Ardeleană, Cluj-Napoca, 2016
44. Pop, Ioan Aurel et. alii, *Istoria Transilvaniei, vol. III*, Editura Episcopiei Devei și Hunedoarei, Deva, 2016
45. Popa, Daniel, *Pământul tuturor, pământul nimănui. Mărturii despre colectivizarea din Alba, Mureș și Hunedoara*, Editura Fundației Academia Civică, București, 2016
46. Popa, Traian, *Monografia orașului Târgu-Mureș*, Tipografia Corvin, 1932, Târgu-Mureș
47. Roske, Octavian, Abraham, Florin, Cătănuș, Dan, *Colectivizarea agriculturii în România. Cadrul legislativ*, Institutul pentru Studiul Totalitarismului, București, 2007
48. Sigmirean, Cornel, „*Église et école. Le rôle des fondations ecclesiastique dans la formation de l'élite intellectuelle roumaine à l'epoque moderne*”, în *Ethnicity and Religion in Central and Eastern Europe*, ed. Ovidiu Ghitta, Maria Crăciun, Cluj-Napoca, 1995;
49. Soica, Sergiu, *Eparhia greco-catolică de Lugoj în anul 1948*, Primus, Oradea, 2009
50. Soulet, Jean-François, *Istoria comparată a statelor comuniste*, Editura Polirom, Iași, 1996

51. Soulet, Jean-François, *Istoria Europei de Est de la Al Doilea Război Mondial până în prezent*, Editura Polirom, Iași, 2008
52. Tismăneanu, Vladimir et. alii, *Comisia Prezidențială pentru Analiza Dictaturii Comuniste din România, raport final*, București, 2006
53. Tismăneanu, Vladimir, *Comunism pentru eternitate*, Editura Polirom, Iași, 2005
54. Todea, Ana, et. alii, *Oameni de știință mureșeni. Dicționar biobibliografic*, Târgu-Mureș, 2004
55. Vasile, Cristian, *Între Vatican și Kremlin*, Editura Curtea Veche, București, 2003, p.22
56. Vasile, Cristian, *Politici culturale comuniste în timpul regimului Gheorghiu-Dej*, Editura Humanitas, București, 2011
57. Vasile, Cristian, *Literatura și artele în România Comunistă 1948-1953* (epub), Editura Humanitas, 2013
58. Wolton, Thierry, *O istorie mondială a comunismului*, vol.I, Humanitas, București, 2018

LUCRĂRI SPECIALE

59. ****Cartea de Aur a eroilor și a martirilor neamului căzuți în războaie și în revoluții și a operelor comemorative închinat acestora în orașul Luduș*, Luduș, 2018
60. Andreica, Iosif, *Monografia orașului Luduș*, Editura Nico, Târgu-Mureș, 2008
61. Baghiu, Aurel, *Printre gratii*, vol.I, Editura Napoca Star, 2006
62. Berar, Antoniu-Ioan, *Premise fizico-geografice îb dezvoltarea orașului Luduș*, Editura Mega, Cluj-Napoca, 2018
63. Berar, Antoniu-Ioan, *Serviciile de informații din România și problema legionară în localitatea Luduș (1929-1990)* (manuscris)
64. Fanea, D. Mircea, *Monografia satului Gheja*, Birotic Center, Luduș, 2006
65. Fanea, D. Mircea, *Monografia satului Gheja*, Birotic Center, Luduș, 2006
66. Giurgiu, Ioana, *Viața ca un vis*, vol.I, Editura Călăuza, Deva, 2013
67. Olaru, Adrian, Mihai, *Luduș, o istorie neterminată*, Editura Sfântul Ierarh Nicolae, Brăila, 2016
68. Rus, Gheorghe, *Amintire din război culeasă, compusă și scrisă în Al Doilea Război Mondial*, Editura Nico, Târgu Mureș, 2015
69. Ruse Trenișan, Emilia, *Răs cu plâns*, Editura Tipomur, Târgu-Mureș, 1995
70. Russu, Sorin Valer, *Monografia Parohiei Greco-catolice Luduș "Sfântul Apostol Petru"*, Casa de editură "Mureș", Târgu-Mureș, 2010